

הלכות תפילין סימן כו

ביאורים ומוספים

[משנ"ב ס"ק ו]

פטור מלהניח השל"י אף בקימין⁶.

5) ואף שהוא פטור מלהניח תפילין, כתב לקמן (סי' לט ס"ק ט) שמ"מ הוא בר חיובא במצות תפילין אלא שאינו יכול להניחן, ולכן הוא יכול לכתוב תפילין.

[משנ"ב שם]

אבל אם נצטוו ג' קימין, אפלו נקטע לו כל היד, תיב בתפילין⁶.

6) משמע מלשוננו, שכן הוא הדין אף אם לא נקטעה אלא כף ידו בלבד. ואף על פי שלהלן (ס"ק כב) כתב שבציור כזה יש להניח את התפילין על ידו הימנית הרצועה, משום שנעשה איטר, ביאר בשו"ת ציץ אליעזר (חט"ו סי' יז) שמה שכתב ויבקש לאחריים שיניחוהו עליו מוסב רק על מי שנקטעה כל ידו, שצריך להניחן על יד שמאלו, ולא התכוון המשנ"ב אלא לחלק בין מי שנקטעה ידו השמאלית ובין מי שנקטעה ידו הימנית, שמי שנקטעה ידו השמאלית נחלקו בו הפוסקים אם חייב בתפילין, מה שאין כן מי שנקטעה ידו הימנית, שחייב בהנחת תפילין לכל הדעות. אבל לא ירד המשנ"ב לדקדק ולכתוב היכן יניח זה שנקטעה מקצת ידו הימנית, וסמך עצמו על מה שכתב להלן (שם). שכיון שנעשה איטר יניח על ידו הימנית.

ובטעם החילוק בין נקטעה כף ידו השמאלית שמניח עליה את התפילין כיון שנחשבת לידו הכחה, לבין מי שנקטעה כל ידו שמניח על ימינו אף שהיא ידו החזקה, ביאר הגרי"ש אלישיב (קובץ תשובות ח"ג סי' א) שרק מי שיש לו שתי ידיים וידו השמאלית כוחה יפה יותר הוא הנקרא איטר, אבל מי שיש לו רק יד אחת אינו איטר, ויניח על ידו הקיימת.

[משנ"ב שם]

ויבקש לאחריים⁷ שיניחוהו עליו⁸.

7) ולענין אשה שפטורה ממצות תפילין האם יכולה לקשור תפילין לאחר, כתב ההגהות מימוניות (פ"א מהל' ציצית הי"ב) שר"ת אסר, ומה שאמרו (ע"ז לט, א) מעשה באשה שהיתה נשואה לחבר והיתה קושרת לו תפילין, לא היתה קושרת אלא רק מסייעת, אבל לקשור אסור לה. ועוד תירץ ההגהות מימוניות שיתכן שהקשירה אינה תיקון המצוה ולכן מותר לאשה לעשותה. ולענין הלכה, כתב הגרש"ז אויערבך (שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' ד אות ב) שהכרעת גדולי האחרונים שיכולה לקשור תפילין לבעלה. ובשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' ח) כתב שלכתחילה אשה לא תקשור את התפילין, ורק אם אי אפשר על ידי אחר תקשור האשה. וכן דעת הגרי"ש אלישיב (פניני חנוכה עמ' לה) גם לגבי קשירה על ידי נכרי, שלכתחילה ראוי לחוש לדעת הסוברים שיש מצוה בהנחה עצמה.

8) ויניחן בשמאלו, אף על פי שעתה כל מעשיו בשמאל. ואף על גב שלגבי מי שנקטעה כף ידו הימנית כתב להלן (ס"ק כב) שכיון שעתה כל מעשיו בשמאל נחשב כחייב ומניח בימין, ביאר הגרש"ז אויערבך (שו"ת מנחת שלמה מהדורת סי' ג) שמי שנקטעה ידו לגמרי, אמנם אין לו יד ימין, אבל שמאלו נשארה ידו הכחה, מה שאין כן מי שנקטעה כף ידו, שיש לו שתי ידיים, ודאי שידו הימנית היא עתה ידו הכחה.

[משנ"ב ס"ק י]

ונראי לבטל זה⁹.

9) וכן דעת החו"א (דינים והנהגות פ"ג אות ז) לא היתה נוחה מקשירת הקשר לבית בגדין, ובתפילין שלו היה תחוב עור במעברתא כדי להדק את הקשר שלא יזוז. והכף החיים (ס"ק יב) כתב שאפשר לקשור עם החוט שתופר בו את התיתורא, ויקשור בצד התפר שלמעלה, כדי שלא תהיה חציצה בין התפילין לבשר.

[משנ"ב ס"ק יא]

ויתתך בתתורא מלמעלה ויהדק הי"ד עם הבית¹⁰.

10) וביאר דבריו הגרי"י קניבסקי (ארחות רבינו ח"ג עמ' קצד) שאין כוונתו שתהיה הי"ד נוגעת בקציצה (בבית), אלא שעל ידי שיחתוך בתתורא תהיה הי"ד סמוכה לקציצה, אבל מספיק שנוגע בתתורא.

ולגבי הפסק של או"ר בין הי"ד לבית, כתב בשו"ת תשורת שי (המדורת סי' צג) שאינו מעכב, כיון שאפשר לומר שהוא מחובר מדין לבד, אכן דייק מדברי הסידור קול יעקב (שער התפילין) שכתב שהי"ד תהיה מהודקת לבית, שמשמע שאין להשאיר רווח של או"ר.

[ביה"ל ד"ה המנהג הנכון שיהא]

ד"ק צ"שית הקשר והי"ד אשר בו צריך שיהיה דוקא למשה מהתפילה לצד הלב¹¹.

11) ואיטר המניח תפילין על יד ימין, כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' ג) שיעשה את הקשר בשמאל התפילין וגוף הקשר [גג הי"ד] יגע בבית התפילין, ואין זה משנה שקצה הרצועה יוצא לכיוון החוץ, ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סי' ג) כתב, שהורה לסופר לעשות לאיטר את הקשר כמו לאדם ימני הרצועה תפנה לעבר הבית ולא לעבר הלב. והביא שהגרי"י קניבסקי כתב (הודפס בסוף ספר בן איש ימיני) שיש לעשות כמנהג הסופרים, אך אפשר לעשות קשר באופן שהרצועה תפנה לעבר הלב ויחתוך בקצה הרצועה כצורת י"ד.

[משנ"ב ס"ק יז]

אפלו תציצה קל"הוא¹².

12) ובטעם הדבר שאף מיעוט שאינו מקפיד עליו חרץ בתפילין, שלא כמבואר בחציצה לטבילה, כתב האבי עזרי (פ"י מהל' כלי המקדש ה"ו) שעצם דין חציצה נלמד מהתורה [שאמרו בגמ' בערכין ג, א] שהכהנים אינם שייכים במצות תפילין של יד כיון שכתוב בהם (ויקרא ג, א) "ילבש על בשרו" שלא תהיה חציצה בין בגדיהם לבשרם, וכתב הרא"ש (הל' תפילין סי' יח) שמכאן לומדים גם לתפילין שתהיינה מונחות על הבשר ללא חציצה. ועל כן גם מיעוט חרץ, אלא שלענין חציצה בטבילה יש הלכה למשה מסיני שממעטת את הדין, ולכן מן התורה רק רובו המקפיד עליו נחשב לחציצה. אבל בתפילין לא נאמרה ההלכה למשה מסיני, ולכן נשאר הדין תורה להקפיד גם על חציצה כל דהוא.

אכן, כל זה אינו אמור אלא בדבר עבה שיש בו ממשות, כגון ציפוי זהב ועור, אבל לאק או שמן שמרחוהו בתחתית הבית כנגד חדירת זיעה או רטיבות וכדו', כתב בשו"ת שבט הלוי

לז באר הגולה

ז תשובת הרשב"ש
לדעת הרמב"ם
ח בתי"ד
ט קנאות ל"ז

הלכות תפלין סימן כו

שָׁל יָד (טו) לֹא שָׁנָא שֶׁל רֹאשׁ: הֵגָה וְדוּקָא בְּתַפְלִין, אֲבָל בְּרַצוּעוֹת (טז) אֵין (י) לְהַקְפִיד (רשב"ם בחשוכה ח"א סימן תכ"ז): ה' יֵאָדָם שְׁהוּא (יז) עָלוּל לְנִזְיוֹלוֹת, וְאִם יִצְטָרֵף לְהִנִּיחַ (יח) תְּפִלָּה שֶׁל רֹאשׁ עַל בְּשָׂרוֹ לֹא יִנְיָחַם כְּלָל, יֵשׁ לְהַתִּיר לוֹ לְהִנִּיחַ תְּפִלָּה שֶׁל רֹאשׁ עַל (יט) הַכּוּבַע (ס) [מ] דַּק הַסְּמוּךְ לְרֹאשׁ, וְיִכְסֵם *מִפְנֵי הָרֹאשׁ: הֵגָה וְהַמְנִיחִים בְּדַרְךָ זֶה לֹא יִבְרָךְ עַל שֶׁל רֹאשׁ, (כ) רַק יִבְרָךְ עַל (ט) שֶׁל יָד לְהִנִּיחַ' (לְדַעַת רֶשֶׁב"ם): ו' (כא) *וְאִטָּר (כב) יָד (י) יִמְיָנו, אִם עוֹשֶׂה (כג) כָּל מְלַאכְתּוֹ בְּשִׂמְלוֹ

שְׂעִיר הַשּׁוֹבָה

היטב משום התפלין, וגם אפשר שהם מפסיקים כמו חציצה, והביא מדברי המשנה למלך מהלכות עבודת יו"ב דלכך בכ"ג ע"ה ונחמקנו כי ונשא ונתן בזה ע"י"ש. ונראה שהש"ס כ"כ לפי שהמשכים לחצות נותן אפר פחת פאר, וכשרוצה להניח תפלין צריך לרחץ הפנים משום כבוד התפלין, וכן הוא בכתבי האר"י ז"ל ע"ש. וענין בשו"ת פני ארזה בסי' ו' נ"ס' ו' לענין אבק שקורין פוד"ר מה דינו ע"ש: [D] דק, עבה"ט. וכתב וכתב"ש סי' ל': אין להניח תפלין על הכובע רק על ראשו ומתן לכסות אותם בסדירו, וקרא דאמרין ונראה כל עמי הארץ כי הנינו שיתנה בראש במקום שהם נראים יותר; ונראה כמו ושמעו, וכל העם ראים את הקולות ע"ש. ונראה דאף שיש איזה נדבשא בזה וזכר העם ראים דקאי על המלאכים שנבראו מכל דבורי, מ"מ פשטא דקרא על שמינה

באר היטב

(י) להקפיד. מיהו יש להחמיר אפילו ברצועות מה שצ"ע להקפיד, בין ברצועות של ראש בין ברצועות היד, ט"ז מ"א ע"ה. בספר דברי שמואל סימן רצב כתב תוכחת מגלה על המניחין התפלין ע"ג פאה נכרית הנקרא פארוק"ה, וענין בתשובת יד' אלהו סי' ג שהאריך בזה: (D) דק, ועל כובע עבה אסור. ואם יש לו מכה בגד אסור להניחם על הגב, משום "לך לאות" ולא לאחרים לאות, אבל מתן להניח על סמרטוטין אם לא סגי בלאו הכי, והא לבש בגד אחר עליו, מ"א: (ט) שָׁל יָד. וה"ה אם מניח של יד בדרך זה, שלא יברך על ש"י אלא על של ראש, מ"א. וכתב הב"ח מ"מ בשעת ק"ש ותפלה יראה שיתא וזאת חציצה ע"ש: (י) ימינו. שנים שהלכו בדרך ואח"כ

מניח בשמאלו הקציצה לצד הפתח והמערבא לצד היד; וכן להפוך במי שאינו אטר ומניח תפלין של האטר, מניח בשמאלו הקציצה לצד הפתח והמערבא לצד היד, שבוית"עקב ח"א סי' ג ע"ש. וענין בתשובת נחלת שבועה סימן מא ובחזו"ת יאיר סימן

באור הלכה

הכבוד לתקן וכו'. ובכל זה, מי שהוא אטר ואין לו רק תפלין של אינו אטר או להפוך, יוכל להפוך ולהניח הקציצה לצד הפתח והמערבא לצד היד, כן כתב בתשובת שבוית"עקב ובאגרות החיים, כי זה ברואי טוב יותר ממה שבינינו כף ויהיה התפלין סמוך ללב ויהיה קשר הי"ד חוצה לה, וכמו שכתב הגר"א שהספיק ב אף שכתב בשלחן ערוך בשם מגנה, דינא דגמרא אלא לפרוש הגאונים. וענין בתי"אדם אות י' דלא חזירי שם עצה זו דשבוית"עקב, והוא חב שם דטוב אם יכול להוציא הרצועה ולהכניסה מצד אחר כדי שתהיה הי"ד סמוך ללב, אף על פי שאינו יכול להפוך הקשר של הי"ד שתהיה פניה לצד הבית, ועל כל פנים לא יתבטל ממצות תפלין עצור זה ויניחם כך, עין שם; ורוצה לומר אף ויהיה קשר הי"ד לצד חוץ ותפלין לצד הלב. ולעניות דעתו, בנדאי טוב יותר לעשות כהשבוית"עקב, דזה דינא דגמרא הוא לכמה ראשונים וזה מנהג, וכמו שכתב הגר"א; ואפילו אם יכול להוציא הרצועה גס"סן יש לענין, דאולי מה שהי"ד לא יתנה פניו כלפי הבית לא נחשב יו"ד, ועל כל פנים באינו יכול להוציא יצעה כהשבוית"עקב: * וְאִטָּר יָד יִמְיָנו. ענין משנה בירושלמי במה שכתבנו

משנה ברורה

בכנה חנה שלא יזהא מפיסק בין התפלין לבשר, (יד) ועל כל פנים בכנה מתה וצפר יש לזהר, ועל כן (טו) יש נוהגין לרחץ מקום הנחת התפלין. כתב בספר רביד' הנקב: נראה דמה שרצויה חוצצת לפעמים בין תפלין לבשר לא מקרי חציצה, דמין במינו אינו חוצץ; ומבלבד שיש שעתהמתי לעיל בסעיף קטן י' משמע דנכון לכתחלה להחמיר בזה: (טז) לֹא שָׁנָא שֶׁל רֹאשׁ. כתב בספר מחצית השקל: ורע עלי המעשה של אותן האנשים שמגדלין בלורזיתיהו, מלבד כי הוא דרך שחץ וגאונה, עין מה שכתוב ביו"ד דעה סימן קע"ח, יש בו אסור בהנחת תפלין⁽¹⁵⁾, דכיון גדולין הרבה ליכא למימר בהו הנינו רבימיהו, וחוצצים⁽¹⁶⁾, עין שם. ובאלו חציצה נמי, בשביל הני שערות המורבים אי אפשר לצמצם שהיו מהדקין ומונחין על מקומן פדיו: (טז) אין להתקפיד. והאחרונים כתבו דאין להקל רק במקום הפרכיות, אבל מה שצ"ע להקפידה (טז) יש

להחמיר אף ברצועות, בין בשל יד ובין בשל ראש. וכתבו תוכחת מגלה על המניחים התפלין על גבי פאה נכרית הנקרא פארוק"ה⁽¹⁷⁾, ואפילו אם רק הרצועה מנח על הפאה נכרית. ומכל מקום משמע מדברי המגן אברהם והש"ת אדם דאם יש לו מכה בראשו, ורק במקום שהרצועות מנחים ולא במקום הקציצה, מתן לו להניח הרצועות על גבי סמרטוטין שעל המכה או על גבי כובע דק ולברך אף על גב שיש חציצה בין הרצועות, כיון דמקום הקציצה אין חציצה; וכן בשל יד אם יש לו מכה (יז) אפילו במקום הקף הקשר שסביב ידו, מתן לו להניח הקף הקשר על גבי סמרטוטין ולברך, אף בזה יזהר לכסות מלמעלה כדי שיתקיים "לך לאות ולא לאחרים לאות": ה' (יז) עָלוּל לְנִזְיוֹלוֹת. פרוש (יח) שיש לו מכאוב או (יט) מחוש בראשו ואם יגלה ראשו יזיק לו הקרירות, כיון שהוא אנוס יכול לסמך על הרשב"א דסבירא לה דאין חשש בחציצה⁽¹⁸⁾, ולא נאמר "בין עיניך" אלא לסיס להם מקום, ומשום "לך לאות ולא לאחרים לאות" ליכא בתפלין של ראש, דבהו כתיב "וְרָאוּ כָל עַמֵי הָאָרֶץ כִּי שָׂם ה' נִגְוָה עֲלֶיךָ". ומכל מקום צריך לכסות (כ) מפני הרואים, שאינם יודעים שהוא אנוס: (יח) תְּפִלָּה שֶׁל רֹאשׁ עַל וְכוּ'. ואם יש לו מכה בגב במקום הנחת הקציצה והמפה (כא) מתפשטת בכל העברתו, מתן לו להניח (כב) על הרטה; אם לא סגי בלאו הכי, (כג) ולא יברך, והא דעת רב הפוסקים דחציצה פוסלת, ויברך שמים על השל ראש כדלעיל בסמ"ס כו בהג"ה; אף ליבש על התפלה של יד מלמעלה בגד אחר כדי לאסותם, והא כתיב בהו "ויהיה לך לאות", ונדרישין "לך לאות ולא לאחרים לאות". ודוקא על רטה, אבל להניח תפלין על חלוקו (כד) יש אומרים דאסור אפלו ביש לו מכה⁽¹⁹⁾, ואפילו אם ילכבש עליו בגד אחר: (יט) הַכּוּבַע דַּק. אבל על כובע עבה אסור להניחם, דלא יוכל לכוון ולצמצם מקום שהמח של תינוק רופס: (כ) רַק יִבְרָךְ וְכוּ'. (כז) ויכנו להוציא השל ראש, דבלאו הכי דעת הרבה פוסקים שאין מברך על שניהם אלא אחת. וענין בב"ח ועלת תמיד דמשמע מדברייהם דנכון לזהר לשל כל פנים בשעת קריאת שמע ותפלה יהיה בלי חציצה כלל: ו' (כא) וְאִטָּר וְכוּ'. וענין לעיל בסעיף קטן יב: (כב) יָד יִמְיָנו. ואפילו (כו) נעשה אטר על ידי שהרגיל עצמו אחר כך ולא נולד כך, ניח בנמין, וכל שכן (כז) אם מן השמים הרגילהו⁽²⁰⁾, דהנינו שנולד לו חלי בימינו ונשל הכח ממנו או שנקטע לו כף ידו הימנית, וצריך לעשות כל מלאכתו בשמאל, בנדאי דינו כאשר גמור ויניח על היד הרצועה⁽²¹⁾. ואם חזר לבריא או נעשה שולט בשתי ידיו בשנה הרי הוא ככל אדם: (כג) כָּל מְלַאכְתּוֹ. (כח) הוא הדין אפילו רק

שער הצינור

(יא) מגן אברהם: (יז) מגן אברהם: (טז) של"ה: (טז) הלבוש ועלת תמיד וט"ז ואלהו רבה וכן משמע גס"ס מהגר"א: (יז) כן מוכח במגן אברהם סעיף קטן ו' דלהרשב"א אם מכה בחלוק מלמעלה אין אסור על ידי הסמרטוטין משום חציצה, ועל כן יש לסמך עליו לברך על כל פנים לענין רצועות: (יח) ט"ז: (יח) ט"ז: (כ) ט"ז: (כא) דאי לא הכי ניח על מקום הנשאר בכתרת, וענין בסעיף ו' ובמשנה בירושלמי שם: (כב) מגן אברהם ואלהו רבה וט"ז: (כג) מגן אברהם וחושי ר' עקיבא אינו אם יש לו השל יד לברכה⁽²⁰⁾, ובאור הגר"א לא בשמאל⁽²¹⁾: (כד) אצטות החיים וכן משמע מתי"אדם: (כז) עלת תמיד: (כז) מגן אברהם: (כז) דגול מרכבה וענין בבאור הלכה: (כח) וכן משמע בהר"ש ובאור הגר"א ובשאר אחרונים: